

Рак Олександр Володимирович,
студент,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ВТІЛЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ В КЛЮЧОВИХ СИМВОЛАХ РОМАНУ ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА «1984»

Анотація

У статті досліджується специфіка втілення антитоталітарного пафосу в ключових символах антиутопічного роману Дж. Орвелла «1984», проаналізовано особливості використання технологій маніпулювання людською свідомістю у творі, розглянуто поняття антитоталітарної літератури та символу як стилістичного засобу.

Ключові слова: Дж. Орвелл, символ, антитоталітарний пафос, пафос, антиутопія, тоталітаризм.

Summary

The article researched the representation of the anti-totalitarian pathos in the key symbols of an anti-utopian novel by J. Orwell "1984", analyzed the features of the use of technologies to manipulate the public consciousness in the text, considered concept of anti-totalitarian literature and the symbol as a stylistic means.

Keywords: J. Orwell, symbol, anti-totalitarian pathos, pathos, anti-utopian, totalitarianism.

Однією з характерних особливостей літературного процесу ХХ століття – початку ХХІ століття є жанрове міксування, синтез літературних напрямів і жанрів, криза традиційних уявлень та трансформація майже усіх жанрових моделей. Такі процеси динамічного характеру сучасного літературознавства корелюють зі специфікою антиутопічної літератури. Антиутопія межі століть перетворилася із літературного факту на моделювання реальної дійсності. Це пояснюється перш за все зближенням літературного жанру антиутопії з суміжними видами досліджень – соціологічним, філософським [3].

Цей жанр у класичному літературознавстві інтерпретується як негативна утопія, зображення в художній літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментуванням над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадливих соціальних ідеалів [3].

Антиутопічний жанр можна розглядати як глибокий аналіз культурних, соціально-політичних, літературних відносин у світі, який наповнений певними міфологічними й культурними архетипами і водночас має здатність до прогнозування соціальних змін, базуючись на подіях сучасності.

Враховуючи відновлення зростання популярності антиутопічної літератури, зокрема творчості Дж. Орвелла, є доцільним розглянути ключові образи роману «1984». Це зумовлює **актуальність** написання даної статті.

Мета статті – дослідити відображення ключових символів роману Дж. Орвелла «1984», через які можна простежити антитоталітарний пафос творчості письменника. Ми спираємося на праці І. Пархоменко, М. Романюк, Т. Філатової, В. Чаликової та ін.

Символ, явище складне і неоднорідне, має довгу історію і неоднозначно трактується різними дослідниками. Згадка про символ зустрічається вперше ще в роботах вчених давнини, які розглядали його як загальну гносеологічну категорію без урахування специфіки художнього пізнання [5].

За літературознавчим словником-довідником, символ (грец. *symbolon* – умовний знак, натяк) – предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища (лотос – С. божества в індійців, хліб-сіль – С. гостинності в українців, блакитний колір – С. надії та ін.), має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові. Символ тісно пов'язаний з наукою, міфом, вірою, поезією, але не зводиться до них, тяжіє до певного узагальнення, на відміну від алегорії, що проявляється в конкретному образі. [1, 621]

Символ нерідко трактується в широкому сенсі слова, як якась узагальнена категорія, пов'язана з асоціативністю і образністю. Це дозволяє підвести під поняття «символ» майже всі образні засоби мови – аж до порівняння. Символ, який розуміється в більш вузькому сенсі слова, зв'язується багатьма дослідниками з інакомовленням і знаковістю.

Роман «1984» наповнений безліччю символів. З перших сторінок роману ми зустрічаємо образом, який стане центральним у творі і отримає символічний сенс. Образ Старшого брата постає перед читачем в людській подобі, при цьому будучи символом влади. Старший брат не має імені, однак його риси зовнішності описані досить докладно: «На ньому було зображене лише величезне обличчя, понад метр завширшки – обличчя чоловіка приблизно сорока п'яти років з густими чорними вусами і грубими, проте симпатичними рисами. Вінстон попрямував до сходів. Годі було й намагатися піднятися ліфтом. Навіть зі стіни ... СТАРШИЙ БРАТ

ПИЛЬНУЄ ЗА ТОБОЮ – значилося під малюнком.» [2, 7-8] (“*It depicted simply an enormous face, more than a metre wide: the face of a man of about forty-five, with a heavy black moustache and ruggedly handsome features. Winston made for the stairs. It was no use trying the lift. Even at the wall ... BIG BROTHER IS WATCHING YOU, the caption beneath it ran.*” [7, 3]).

Цікаво відмітити те, що партія використовує класичний портретний прийом Діккенса – фізична потворність вказує на потворність моральну, і навпаки, людина, котра прекрасна ззовні – прекрасна й душею. Таке лице ми можемо побачити вище [4, 146].

Відсутність імені говорить і про відсутність індивідуальності. Така деперсоніфікація влади властива уподібненню святому духу – всюдисущому і всезнаючому. Ця всюдисущість проявляється за допомогою моніторів, які знаходяться в кожному будинку і стежать за людьми. Але в той же це уподібнення не повинно бути аналогічне божественному, а з тому, хто рівний з тобою.

Слідкування та нагляд, контроль не тільки за поведінкою, але й за думками людей – апорії, без яких не можливе існування тоталітарного режиму Океанії в його зафіксованому вигляді у книзі [4, 146].

Слід зазначити символічність книги Голдштайна – зведенні всіх правил, «єресі», яка не мала назви: «То була книжка без назви. Люди воліли називати її просто книжкою.» [2, 18] (“*It was a book without a title. People referred to it, if at all, simply as the book.*” [7, 3]). Назва відсутня, бо «єресь», не вигідна партії, не може бути ідентифікована. Якщо відсутня назва – відсутня й книга. Символ книги без назви підкреслює страх, відсутність індивідуальності. Автор цієї книги є вигаданою головою опозиційного руху, який виступає свого роду магнітом для незадоволених існуючим ладом і прирікає таких на арешт і жахливі тортури. Сама ж книга виступає свого роду «капканом» для інакомислячих, за допомогою якої легше виявити зрадників режиму.

Держава, якою керує Старший брат пропагує такі гасла як ВІЙНА – ЦЕ МИР (*WAR IS PEACE*); СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО (*FREEDOM IS SLAVERY*); НЕЗНАННЯ – СИЛА (*IGNORANCE IS STRENGTH*) [7, 6]. Таким чином, постійний стан війни для правлячої партії є станом миру, бо військове положення має здатність дисциплінувати громадян і давати змогу керувати населенням набагато легше.

Завдяки цим гаслам відбувається підміна людських цінностей, що в свою чергу створює таке поняття як «дводумство» (“*doublethink*”) – здатність дотримуватися двох суперечливих один одному тверджень; іншою мовою, однаково вірити у два протилежних поняття. Однак людська природа не

може витримати такого натиску і всупереч усьому проявляються людські пристрасті і бажання.

Музика в творі також виконує символічну роль: військові мелодії виражають дисгармонію, тривогу, вони весь час супроводжують героїв твору, в той час поки Старший брат мовчить: «З телеекрана гримнула скрипуча військова музика.» [2, 12] (“*The telescreen had changed over to strident military music.*” [7, 10]). Письменник вживає епітет “*strident*” – різка, скріпуча, тим самим підкреслюючи, що головному герою твору Вінстону була неприємна ця музика.

Особистість, яка перебуває в умовах придушення особистої свободи, вимагає придушення влади. Маленьким бунтом є ведення Вінстоном таємного щоденника, що свідчить про те, що людська природа жива. Проблема особистої свободи має своє відображення в символах, які підкреслюють внутрішню боротьбу героя за справедливість.

Боротьба людської натури проти натиску влади проявляється у властивому людині почуття любові. Тихе місце стає символом виходження за рамки, усамітнення від телеекранів. Відбувається радикальний перелом людської свідомості. Відповідно, тихе місце – це немов почуття, які приховані від усіх. Даний образ викликає у читача почуття безпечності, особистої свободи самовираження, відсутність боязні, страхів повсякденному житті. Слід зазначити особливості опису місцевості їх містечка: «Його пригнічували свіжість повітря та зелень листя. Вже коли він ішов сюди від станції, травневе сонце змусило його відчувати себе брудним, хворобливим кімнатним створінням із лондонською кіптявою і пилюкою, що позабивалася у його пори.» [2, 114] (“*The sweetness of the air and the greenness of the leaves daunted him. Already on the walk from the station the May sunshine had made him feel dirty and etiolated, a creature of indoors, with the sooty dust of London in the pores of his skin.*” [7, 150]).

Автор описує в найдрібніших подробицях природу, звертає увагу на те, яке вона справляє враження на героя. У Лондоні немає такої краси, він описується в пилу і кіптяві, як і люди описуються чахлими і брудними. Все це підкреслює свободу поза межами міста і міської.

Слід зазначити і символіку кольору в творі. Характерним кольором для акценту деяких деталей у творі є чорний: «Побачивши, як до них наближається член Внутрішньої Партії у своєму чорному комбінезоні, люди, що стояли навколо стільців, враз примовкли. О’Браєн був кремезним чоловіком, з міцною шиєю та грубим і, разом з тим, іронічним обличчям.» [2, 15] (“*A momentary hush passed over the group of people round the chairs as they saw the black over all so fan Inner Party member approaching O'Brien was a*

large, burly man with a thick neck and a coarse, humorous, brutal face.” [7, 14]). Автор акцентує увагу на чорному комбінезоні, притаманному члену внутрішньої партії. Чорний колір є символом печалі, жалоби. Можна припустити, що ця символічна деталь несе в собі натяк на становище людей в суспільстві, яке забезпечено правлячою партією. Побачивши чорний комбінезон, люди затихли, що свідчить про те, що чорний комбінезон лякає людей, позбавляє їх власної думки, є певним знаковим знаряддям в руках влади.

Так виглядали діти сусіда та колеги Вінстона містера Парсона: «Обоє були вдягнені в сині шорти, сірі сорочки та червоні нашійні хустки – однострій розвідників.» [2, 26] (*“Both of them were dressed in the blue shorts, grey shins, and red neckerchiefs which were the uniform of the Spies”* [7, 29]). Присутність синього та сірого кольорів в дитячій уніформі набагато збільшує відчуття постійного неблагополуччя в Океанії, постійну меланхолію, печаль та депресію.

Але людям дозволялося носити і яскравий колір – червоний, колір пристрасті і крові, лідерства та завзятості. Однак цей колір присутній лише в невеликих атрибутах дитячої ліги шпигунів (які підозріло схожі з радянськими піонерами) і у представників молодіжної Антисексуальної Ліги. Діти, які просто одержимі ідеєю здавати зрадників поліції думок (навіть свої батьків), носять на шиї червоні хустки. Повнолітні ж люди вступають в молодіжну Антисексуальну Лігу, постулатом якої є безшлюбність для всіх, і зобов'язуються носити на поясі червоний пояс, який наче повинен означати небезпеку для протилежної статі і відштовхувати, однак на ділі, затягнута червоним поясом талія і підкреслені цим стегна Джулії тільки привертають Вінстона: «У талії її комбінезон був стягнений вузьким червоним паском, – емблемою молодіжної Антисексуальної Ліги. Він щільно, у кілька разів, огортав стан, підкреслюючи силует її стегон.» [7, 15] (*“A narrow scarlet sash, emblem of the Junior Anti-Sex League, was wound several times round the waist of her overalls, just tightly enough to bring out the shapeliness of her hips.”* [7, 13]). Крім позитивних якостей червоного, таких як завзятість, лідерство і наполегливість, в концепції Гете присутні наступні негативні атрибути червоного: фізичне насильство, хіть, руйнування і жорстокість. Виховання схильності до таких явищ знову ж можна розглядати як вигідні для партії. [4, 143]

Правляча партія не залишала надій на краще. Лише проли вселяли надію у Вінстона: «Якщо є надія, – написав Вінстон, – то вона у пролах. Якщо є надія, то її слід шукати лише у пролах, бо тільки там, у величезній зневаженій масі, яка становить 85 відсотків населення Океанії, може

народитися сила, спроможна зруйнувати партію.» [2, 70] (*"If there was hope, it must lie in the proles, because only there in those swarming disregarded masses, 85 per cent of the population of Oceania, could the force to destroy the Party ever be generated."* [7, 89]). Саме проли символізують надію, ключ до свободи, можливість зламати режим. Проли є безликою масою, проте тільки ці люди змогли б змінити хід історії, так як їм найбільше властиво страждати від тоталітаризму. Придушення особистої свободи викликає невдоволення в суспільстві, тим не менш, не кожен готовий пожертвувати собою заради змін, чого не скажеш про пролів.

Отже, символіка роману «1984» включає в себе знакові елементи, що підкреслюють особливості проблематики роману. Символізм у творі використовується для зображення недосконалого суспільства, тоталітаризму, як страшного явища сучасної епохи.

Таким чином, у великій трійці антиутопістів першої половини ХХ століття, Дж. Орвелл, О. Хакслі і Е. Замятін, творчість Дж. Орвелла цілком заслужено займає чільне місце.

Роман «1984» Дж. Оруелла, на нашу думку, максимально реалізував художні можливості літературної утопії і унеможливив його подальше функціонування в класичному вигляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 752 с. (Notabene).
2. Орвелл Джордж. 1984 : роман / Джордж Орвелл; з англ. пер. В. Шовкун ; Влада : вчора, сьогодні – навічно, О. Жупанський. – К. : Вид-во Жупанського, 2015. – (Майстри світової прози). – 312 с.
3. Пархоменко І. І. Антиутопія : інтерпретація в сучасному літературознавстві / І. І. Пархоменко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2011. – № 963. Сер.: Філологія. – Вип. 62.
4. Романюк М. Ю., Филатова Т. С. Стилистические особенности антиутопии Джорджа Оруэлла «1984» / М. Ю. Романюк, Т. С. Филатова // Current issues of philology competency-based approach implementation in university education. Raleigh, North Carolina. – USA : Lulu Press, 2015. – 165 p.
5. Тахо-Годи А.А. Солнце как символ в романе Шолохова «Тихий Дон» //Философские науки, 1977, №2.

6. Чаликова В. А. Комментарии к «1984» // Оруэлл Джордж. «1984» и эссе разных лет : роман и художественная публицистика. – М. : Издательство "Прогресс", 1989. – 384 с.
7. Orwell G. 1984 / G. Orwell. – Free eBook at Planet eBook.com. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.planetebook.com/ebooks/1984.pdf>. – Назва з екрану.